

1874 Tarihli Tabiiyet Anlaşması ve Tabiiyet Sorunu

Ahmet Akter*

Özet

Osmanlı Devleti vatandaşlarının haklarını korumak ve ülke güvenliğini sürdürmek amacıyla bir Tabiiyet Kanunu çıkarmıştır. Bu Kanun kapsamında Ermenilerin Amerika'ya göç ederek ABD vatandaş olmalarını kontrol altına almak amacıyla Amerikan Hükümetiyle 1874 yılında bir Tabiiyet anlaşması imzalamaya çalışmıştır. Ancak bu çabası birçok sorunu da beraberinde getirmiş ve uzun yıllar ABD ile ilişkilerinde önemli bir anlaşmazlık konusu olarak gündeme gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, ABD, Osmanlı Devleti, Göç, Tabiiyet Anlaşması, Tabiiyet Sorunu.

Ermenilerin başlangıçta para kazanıp tekrar dönmek amacıyla gittiği Amerika'da şartların daha iyi olmasından dolayı yerleşmeye karar vermeleri ve bu kararlarını genellikle kanuna uygun olmayan yollardan uygulamaya koymaları çeşitli acılara neden olmuştur. Gidenler vatan hasretiyle kalanlar evlat ve eş özlemiyle sabırsızca olacakları beklemeye başlamıştır. Amerika'dakiler ailelerini ülke dışına çıkarmanın yollarını ararken, geride kalanlar ülkeden kaçış yollarını aramışlardır.

Bütün bunların farkında olan Osmanlı Hükümeti, vatandaşlarının ülke topraklarını terk ederek zaten kötü olan ekonomik durumlarını daha da kötüleştirmemek için vatandaşlarına sahip çıkmış, ancak yasal yoldan başka ülke tabiiyetine geçenleri de mağdur etmemeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nin tespitine göre; göç etmek amacı güden Ermeniler, vatandaşlık hakkı kazanmak için yabancı ülke yetkililerine, göç edenleri koruyan kötü niyetlilere alet olduklarını ve memleketlerinde gördükleri eğitim ve öğretimden kurtulmak için göç ve sefaleti seçtiklerini beyan eden, fakat gittikleri yerlerde fikirlerini duyurduktan sonra yabancı ülke vatandaşı olarak Osmanlı topraklarına dönerek zararlı faaliyetlerde bulunan kişilerdir¹.

Ermeniler, Amerika vatandaşlığının Osmanlı Devletindeki ayrıcalıklarından faydalanmak amacıyla çeşitli yollarla Amerika'ya giderek tabiiyet değiştirmiş ve tekrar memleketlerine dönmüşlerdir. Bu şekilde her türlü kanunsuz faaliyetlerinin cezalarından, Osmanlı kanunlarındaki yaptırımlardan kurtulmaya çalışmışlardır². Bir Ermeni için Amerika, bolluğun, iyiliğin ve özgürlüğün yüksek idealiyle eşdeğer³ olsa da eğitim, ekonomik ve kısmen politik sebeplerle gelen Ermenilerin çoğu ABD'yi geçici servet, iş ve çalışma yeri olarak görmüştür. Ermenilerin çoğunluğu ABD'ye yerleşmeyi düşünmemiş, ailelerinin yaşamını sağlayacak serveti edindikten sonra ABD'den dönmeyi planlamıştır. ABD'de uygun sosyoekonomik şartları bulanlar giderek yerleşmeye başlamışlardır. Ermeniler, bununla birlikte vatanlarıyla ilişkilerini de koparmayıp akraba ve yakınlarının Amerika'ya göç etmesini desteklemişlerdir⁴.

(*) Dr.,

(1) BOA. Y. PRK. AZJ, Dos. 47, No. 48.

(2) BOA. Y. MTV. Dos. 67, No. 31.

(3) Galust A. Galoyan, "The Armenian Question and International Diplomacy After World War I", *Armenian Perspectives: 10th Anniversary Conference of The Association Internationale Des Etudes Armeniennes*, Routledge, Richmond, UK, 1997, s. 294 – 311.

(4) Knarik Avakian, "The History of the Armenian Community of the United States of America (From the Beginning to 1924)", <http://www.geocities.com/lira777/summaryE.html>.

Amerikan konsolosları da Osmanlı tebaası Ermenilere Amerika'yı hiç görmediği halde protege(koruma) belgesi vermiştir. Babîali, 1842 yılında Amerikan elçiliğini bu protege usulsüzlüğü nedeniyle uyarmıştır. Kısa süreliğine de olsa sorun çözülmüş ancak 1850'li yıllarda Amerikan elçiliği protege dağıtımına tekrar başlamıştır⁵.

Bu sistem sayesinde, yabancı bir devlette başka bir yabancı devlet tebaasını Osmanlı toprakları üzerinde koruma hakkı verilirken, aynı topraklar üzerinde yine Osmanlı tebaasını koruma hakkı da veriliyordu. Osmanlı Hükümeti Osmanlı vatandaşlarına beratların dağıtılmasını önlemek amacıyla 27 Ocak 1852 tarihinde İstanbul'da elçiliklere gönderdiği bir nota ile Osmanlı vatandaşına berat verilmemesini, verilse bile bu korumanın Osmanlı Hükümeti tarafından tanınmayacağını bildirmiştir. 14 Eylül 1860 tarihinde ise Osmanlı Hükümeti yerli beratlılara karşı aldığı bir önlem içeren bir nota göndermiş ve bu nota ile bundan sonra yabancı uyruğuna geçen Osmanlı vatandaşlarının üç ay içinde ülkeyi terk etmek zorunda olduğunu, Osmanlı tabiiyetli akrabalarından kendilerine kalacak olan miras hakkından mahrum olacaklarını ve yabancı vatandaşlık iddialarının kabul edilmeyeceğini bildirmiştir⁶.

11 Ağustos 1874 Tarihli Tabiiyet Anlaşması

Osmanlı tabiiyetinden Amerikan tabiiyetine geçenler iki gruptur. Birincisi, Tabiiyet Nizamnamesi esaslarına uygun olarak Padişahın onayı ile tabiiyet değiştirenlerdir. İkincisi, Nizamnamenin yayım tarihi olan 1285 (1869/1870) yılından önce Amerika'ya gidip orada ikametle Amerikan kanunlarına göre, Amerikan pasaportu almaya hak ve salahiyet kazanıp Osmanlı Hükümetinden izin almamış, işleri düştükçe Tabiiyet Müdürlüğüne durumlarına dayanarak Amerikalılıkları tasdik edilenlerdir⁷.

Osmanlı Devletine göre, Tabiiyet Kanunu gereği Osmanlı tebaasından yabancı

memlekete giderek izinsiz tabiiyet değiştirenlerin yeni tabiiyetleri hiç olmamış hükümdedir. Avrupa Devletleri izinsiz tabiiyet değiştiren Osmanlı tebaasını Osmanlı ülkesine dönmeleri halinde himaye etmemektedir. Fransa izinsiz tabiiyet başvurusunda bulunan Osmanlı tebaasını kabul etmemektedir. Ancak, ABD kendi tebaasından olanlarla tabiiyet değiştirenleri himaye etmek ve devletin kara ve deniz kuvvetlerini harekete geçirmek vazifesiyle yükümlüdür. Bu nedenle Osmanlı tebaasından ABD tabiiyetine geçenleri Amerikalı kabul ederek himaye etmek zorunda olduğundan iki ülke kanunları arasında ihtilaf çıkmaktadır. ABD'nin bu hareketi sadece Osmanlı Devletine karşı değil bütün devletlere karşıdır. Avrupa'nın her yerinden yüz binlerce insan ABD'ye göç etmektedir. Bunlardan bazıları beş yıl ikamet edip tabiiyet değiştirdikten sonra ülkelerine dönerek askerlik hizmetinden ve diğer bazı yükümlülüklerden kurtulmak istemektedirler. Amerika da bu şahısları himaye ederek yükümlülüklerinden muafiyetlerine çalıştığından Avrupa Devletleri tabiiyet sözleşmeleri yaparak bu şahıslardan kurtulmak istemişlerdir. İlk sözleşmeyi Almanya yaparak, Almanya'ya dönüşte iki yıl ikamet edenler Alman tebaası sayılmak şartıyla tabiiyetlerini tanımak zorunda kalmıştır. Arkasından İngiltere, İtalya, İsveç, Norveç ve diğer devletler tabiiyet sözleşmeleri imzalamışlardır. Bu konuda Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ihtilaflar, Osmanlı tebaasından Amerika tebaasına geçenleri Amerikan Sefaretinin süresiz koruması ve her birini bir siyasi mesele haline getirmesidir⁸.

(5) İbrahim Serbestoğlu, "Osmanlı Ermenilerinin Amerikan Vatandaşlığı Sorunu", 1. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu, 2-4 Mayıs 2012, Erzurum, https://www.academia.edu/6224821/Osmanli_Ermenilerinin_Amerikan_Vatandasligi_Sorunu_Birinci_Uluslararası_Türk-Ermeni_İlişkileri_ve_Büyük_Güçler_Sempozyumu_2-4_Mayıs_2012_Erzurum.

(6) Belkis Konan, "Osmanlı Devletinde Protege(Koruma) Sistemi1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.58, S.1, Ankara, 2009, ss.169-188.

(7) BOA. Y. PRK. HR. Dos. 19, No. 12; Bu yasa ile Osmanlı vatandaşlarının yabancı devlet vatandaşlıklarına izinsiz olarak geçmesi yasaklandı. Yasanın 5. maddesine göre Osmanlı hükümetinden izin almaksızın bir başka devlet vatandaşlığına geçen kişilerin yeni tabiiyetleri geçersiz sayılacaktı. Eskiden Müslüman olan Osmanlı vatandaşları tabiiyetlerini kaybederken, bu kanundan sonra İslamiyeti kabul edenlerin eski tabiiyetlerini korumalarına ise izin verilmişti. Belkis Konan, *a.g.m.* ss.169-188.

(8) BOA. Y. PRK. HR. Dos. 27, No. 7; Edwin Munsell Bliss, *Turkey and the Armenian Atrocities*, Edgewood Publishing Company, 1896, s. 548-549.

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında tebdil-i tabiiyet hakkında 11 Ağustos 1874 tarihinde akt olunup sonradan İstanbul'da değiştirilen ve düzeltilen bahse konu mukavelename aşağıdadır. Mukavelenameyi Osmanlı Devletinden Hariciye Nazırı Arifi Paşa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul Elçisi George Boker⁹ imzalamışlardır.

“Birinci Madde: Zat-ı Şevket seman Cenabı Padişahî kendi tebaa-i şahanelerinden buldukları halde Amerika kavanini mucibince Amerika tabiiyetine dehalet eden veya edebilecek olan kesanı Amerika Hükümet-i Müctemiası tebaası ve bilmukabele Hükümet-i Müctemia-i Amerika dahi kavanin-i devlet-i aliyem mucibince Memalik-i Mahrusa-i Şahaneden tabiiyet-i Devlet-i aliyeye dehalet eden veya ileride edebilecek olan Amerika tebaasını tebaa-i saltanat-ı seniye sıfatıyla tanıma-ya muvafakat buyururlar.

İkinci Madde: Eğer Amerika'da Amerika tabiiyetine dehalet etmiş olan tebaa-i devlet-i aliyeden biri bir daha Amerika memalik-i müctemiasına avdet etmemek fikriyle memalik-i şahanede ihtiyar-ı ikamet eder ise Amerika tabiiyetini terk etmiş ad olunmak ve bilmukabele memalik-i şahaneden tabiiyet-i Osmaniye'ye dehalet eden Amerika tebaasından biri memalik-i şahaneye bir daha avdet etmemek niyetiyle hükümet-i müctemia memaliğinde bit tekrar ihtiyar-ı ikamet eyler ise tabiiyet-i devlet-i aliyeden feragat etmiş ad edilecektir. Tarafeyn-i memaliğin birinde tebdil-i tabiiyet eden kimse diğerinin memaliğinde iki seneden ziyade ikamet eder ise bir daha avdet etmemek niyeti tayin olmuş ad olunabilecektir.

Üçüncü Madde: Amerika'da Amerika tabiiyetine dehalet eden tebaa-i devlet-i aliyeden memalik-i şahaneye avdet eyleyenler haiz oldukları Amerika

tebaası sıfatını derhal Amerika sefaret-i vasıtasıyla memurin-i mahalliye ihbara ve kezalik bil tabiiyet-i Osmaniye'ye dehalet eden Amerika tebaasından memalik-i müctemiaya avdet eyleyenler haiz oldukları tebaa-i devlet-i âliye sıfatını derhal Washington sefaret-i seniyesi vasıtasıyla memurin-i mahalliye ye işara mecburdurlar.

Dördüncü Madde: Şurası mukarrerdir ki tebdil-i tabiiyet eden kimse mukaddema tebaasından bulunduğu devlete karşı ecnebi olacağından tebaa-i ecnebiyeden matlup olan muamelatı icra etmedikçe tabiiyet-i asliyesine rücu edemeyecektir.

Beşinci Madde: Mukavele-i hazıra tasdiknamelerin mübadelesinden sonra heman mevki-i icraya vaz' olunacak ve on sene müddetle destur el-amel tutulacaktır. Eğer tarafeynden biri on sene müddetin inkıtasından altı ay evvel mukavelenin mefsuhiyetini ilan etmez ise mukavele-i mezkura kemakân mer-i el icra ad olunacak ve ancak ilanı mefsuhiyetinden bir sene sonra hükümden sakıt olacaktır.

Altıncı Madde: Mukavele-i hazıra taraf-ı eşref-i hazret-i padişahî ile hükümet-i müctemia reisi canibinden tasdik buyrulacak ve tasdiknameleri bu günden itibaren on iki ay zarfında mübadele edilecektir.

Tasdiken iki tarafın murahhasları mukavele-i hazireye imza ve mühür eylemişlerdir. İş bu mukavelename 11 Ağustos 874 tarihinde dersaadette tanzim olunmuştur.

Kaydına mutabıktır.

Kalem-i Divan-ı Hümayun¹⁰ .”

Yine, 11 Ağustos 1874 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti

(9) Elçi George H. Boker 3 Kasım 1871 tarihinde göreve başlamıştır. Sonraki elçi Horace Maynard'ın göreve başlama tarihi 9 Mart 1875'dir. Çağın Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökeni*, İmge Yay, Ankara, 2001, s.419.

(10) BOA. Y. A. RES. Dos. 55, No.53. Lef 1.

arasında Suçluların İadesine Dair Anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmayı Amerika Birleşik Devletlerinin aksine, Osmanlı Devleti Tabiiyet Anlaşmasına bağlı görmektedir¹¹.

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki tabiiyet sorununu çözmek için 11 Ağustos 1874 tarihinde yapılan anlaşma, maddeleri ile ilgili anlaşmazlık çıkması nedeniyle yürürlüğe konulamamıştır¹². Anlaşmazlık ikinci maddede çıkmış, ABD Senatosunun yaptığı tadilat Osmanlı Hükümetince kabul edilerek anlaşma tasdiknameleri 1875 yılında teati edilmiştir. O tarihteki İstanbul elçisi tarafından kabul edilen açıklamayı ABD Senatosu kabul etmediğinden Amerikan Hükümeti sözleşmeyi resmi olarak ilandan kaçınıp yürürlüğünü ertelemiş ve ihtilaflar devam etmiştir¹³. Amerikan Dışişleri Bakanlığına firar ederek Amerikan Tabiiyetine geçen Ermenilerin bir süre sonra pasaportlu olsa bile Osmanlı topraklarına giremeyecekleri bildirilmiştir¹⁴. İhtilaf Anlaşmanın 2nci maddesinde yaşanmıştır. Taraflardan birinde tabiiyet değiştirmiş olan kimse diğerinde iki yılın çok oturursa bir daha dönmek fikri “kabul edilecektir” ifadesi ABD senatosunca “kabul edilebilecektir” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca, muahedenamenin Fransızcası 6 maddede ile bir zeyilden oluşurken Türkçesinin 5 madde ve bir zeyil olarak yazılmasından dolayı Türkçe nüshasının Fransızca nüshaya bağlı olarak değiştirilerek mübadelenin yapılması hakkında 1 Eylül 1886 tarihinde Meclis tarafından karar verilmiştir¹⁵.

2 Ocak 1889 tarihinde de Amerikan Senatosunun teklifinin kabul edilmesine karar verilmiştir¹⁶.

8 Ocak 1889 tarihinde Osmanlı Devleti önceki açıklamasından vazgeçerek Amerikan Senatosunun istediği şekilde kabul etmesine rağmen ABD Senatosu yeni zorluklar çıkarınca tekrar Amerikan Hükümetinin yayım ve resmi açıklamasını ertelemesine sebep olmuştur¹⁷.

Meclis-i Mahsus’un 2 Ağustos 1890 tarihli mazbatasında; Saltanat-ı Seniye ile Amerika Cumhuriyeti arasında hazırlanmış olup daha sonra değiştirilip düzeltilen tebdil-i tabiiyet mukavelenamesinin ikinci maddesinde “bir tarafın memalîğinin birinde tebdil-i tabiiyet etmiş olan kimesne diğerinin memalîğinde iki seneden ziyade ikamet ederse bir daha avdet etmemek fikri sabit olmuş ad olunabileceği” kabul edilmiş olmasına rağmen, tebaa-i Osmaniye’den bazı kişilerin Amerika’ya gidip orada geçerli olan kurallara göre Amerika tabiiyetini kazandıktan ve Osmanlı topraklarına gelip iki yıl kaldıktan sonra tabiiyetini kaybedeceği zaman Osmanlı Devleti dışında başka bir ülkeye gidip pasaportunu onaylatarak geriye döndükleri tespit edilmiştir. Mütalaa sonunda bahsedilen sorunun ortadan kaldırılması için anlaşmanın tasdik edilmesi gerektiğine karar verilmiştir¹⁸.

Mamuret-ül Aziz valiliği, 27 Mayıs 1891 tarihli bir yazıda öğrenim ve ticaret nedeniyle başka ülkelere gidenlerin ellerine bu maksatla bir belge verildiğini, gittikleri ülkede elçilik veya şehbenderliğe onaylattıklarını, ancak Amerika’ya gitmeyeceklerine dair nakdi kefalet alınmasına rağmen, yine de Amerika’ya gitmelerinin engellenemediğini bildirmiştir¹⁹. Sadaret, bu tedbirlerin uygulanmasından başka diğer ülkeden başka ülkeye gidebilmesi için tekrar kefil göstermeleri gerekmesine rağmen, bazılarının her nasılsa bir vapura binerek veya doğrudan doğruya Amerika’ya gittiklerini tespit etmiştir. Bu kişilerin halkın en çok işe yarar kesiminden olduğu ve çoğunlukla buldukları yerlerden ailelerine gönderdikleri paranın miktarının refah içinde olduklarına delalet ettiği de anlaşılmıştır. Bu durumun göç düşüncesine neden olabileceği,

(11) Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk – Amerikan Münasebetleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.14.

(12) Çağrı Erhan, *A.g.e.*, s.228-234.

(13) BOA. Y. PRK. HR. Dos. 27, No. 7.

(14) BOA. Y. A. RES. Dos. 68, No. 50, Lef 1.

(15) BOA. Y. A. RES. Dos. 68, No. 50, Lef 2.

(16) Fahir Armaoğlu, *A.g.e.*, s. 17 – 18; Arşiv belgeleriyle Fahir Armaoğlu’nun kitabındaki anlaşma metinleri uyuşmamaktadır.

(17) BOA. Y. PRK. HR. Dos. 27, No. 7.

(18) BOA. Y. A. RES. Dos. 55, No.53. Lef 2.

(19) BOA. Y. A. RES. Dos. 55, No.53. Lef 3.

ülke toprakları ve siyaset açısından haiz olacağı önem nedeniyle göç edeceklerin engellenmesi Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir²⁰.

Meclis-i Mahsus, 8 Temmuz 1891 tarihinde, yukarıda beyan olunan esasları kapsayacak şekilde alınan tedbirlerin göçü engellemediği, göçün tamamen yasaklanmasının ve Amerika tebaası olup süresi dâhilinde tekrar dönenlerin engellenemeyeceği, süresi dâhilinde Amerika'ya dönmeyenlerin sefaretçe kayıtları silindiğinden, bu kişilerin diğer yabancı ülkelere gitmiş olsa bile Amerika tabiiyetini koruyamayacakları ve Amerika ile yapılan ve daha sonra değiştirilip düzeltilen Tebdil-i Tabiiyet Muahedesinin teati edilmesi halinde sorunun çözüleceğine karar vermiştir²¹.

Meclis-i Vükela 8 Temmuz 1891 tarihinde bahse konu anlaşmaya göre beş yıl süreyle ABD'de kalan ABD vatandaşı olur ve her iki yılda bir ABD'de bulunmak zorundadır, bu anlaşmanın mübadelesi halinde mesele kendiliğinden çözülmüş olur, zira bu halde iki yılda bir ABD'ye dönmeyenin vatandaşlık kaydı konsoloslukça silinir, şeklinde görüş bildirmiştir²².

Bab-1 Ali Hukuk Müşavirliği, 13 Kasım 1893 tarihinde hazırladığı beyanname ile izinsiz olarak Amerikan tabiiyetine geçen Osmanlı vatandaşlarının ülkeye dönüşlerinde Osmanlı vatandaşı olarak kabul edileceği, ancak 24 Nisan 1875 tarihinden önce Amerika tabiiyetini kazananları kapsamamak şartıyla Hariciye Nezaretinin Amerikan Sefiri ile müzakereye başlamasının uygun olduğuna karar vermiştir²³.

Anlaşma maddeleri ile ilgili olarak; daha önce tespit edilen sorunların ışığında, 20 Aralık 1893 tarihinde Meclis-i Mahsus-u Vükelaca ikinci maddenin yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir. Çünkü mukavele Amerika'ya gidip dönen insanların Osmanlı Devletinde iki sene kalıp bitiminden önce yabancı memleketlerden birine giderek az bir süre kalarak oradaki Amerikan elçiliğine

pasaportunu tasdik ettirerek tekrar dönüşlerinde Amerikan tabiiyetini korumalarını sağlayacağından sürenin sonunda yine ABD'e dönmeleri gerektiği kabul edilmiştir²⁴.

Hariciye Nezareti, Washington Sefaretinden Amerikan Kongresinin, Amerika Dışişleri Bakanına Amerika tabiiyetine geçen Ermeniler ile ilgili soruduğu soruya Dışişleri Bakanının vereceği cevabın 1869 tarihli Tabiiyet anlaşmasına dayandırılması için teşebbüste bulunmasını istemiştir. Sefaret 1 Nisan 1896 tarihinde verdiği cevapta, bu konuda talep edilen değişikliğin Amerika'nın bütün devletlerle yaptığı anlaşmaların tadilini istemek anlamına geleceği cevabı verilmiştir²⁵.

Amerikan Hükümetiyle Osmanlı Hükümeti arasında Amerikan tabiiyetine alınan Ermeniler ile ilgili olarak sürekli yazışmalar olmuştur²⁶.

Tabiiyet Sorunları

Zaptiye Nezareti, 1892 yılında, gizlice ülkeye girip kötülük yapacak Ermenilerin yakalanarak gerekli cezaların verildiğini, fakat Anadolu'dan firar ederek ABD'e giden Ermenilerin miktarının arttığını ve ABD pasaportuna sahip olanların vatandaşlığının araştırılmasının mümkün olmadığını tespit etmiştir²⁷. Washington Sefiri Mavroyeni Bey, 21 Ağustos 1893 tarihinde ABD'den edindikleri pasaportlarla Türkiye'ye geri dönerek yıkıcı faaliyetlerde bulunmak isteyenlerin yurda sokulmayacaklarını²⁸ ve 28 Ağustos 1893 tarihinde ABD tabiiyetini elde eden bütün yabancıların bunun gerektirdiği bütün haklardan yararlanabildiğini ABD Dışişlerine bildirmiştir²⁹.

(20) BOA. Y. A. RES. Dos. 55, No.53. Lef 4.

(21) BOA. Y. A. RES. Dos. 55, No.53. Lef 5.

(22) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, (Katalog), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını., Cilt 10, Belge No. 4.

(23) BOA. Y. A. RES. Dos. 68, No. 50, Lef 2.

(24) BOA. Y.A.RES. Dos.68, No.50, Lef 1.

(25) BOA. HR. SYS. Dos. 2827, No. 32.

(26) BOA. HR. SYS. Dos. 2797, No. 90; HR. SYS. Dos. 2798, No. 41; HR. SYS. Dos. 2795, No. 59; bu konuda arşivde sayısız belge bulunmaktadır.

(27) BOA. Y. MTV. Dos. 67, No. 31.

(28) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 15, Belge No. 35.

(29) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 15, Belge No. 47.

ABD Dışişleri Bakanı da 6 Aralık 1893 tarihinde ABD tabiiyetine geçen Ermenilerin Türkiye’den uzaklaştırılmalarının hukuki olduğunu ABD’nin de kabul ettiğini, ancak suçlu muamelesi yapılarak hapsedilmelerinin dostane bir davranış olmadığını ifade etmiştir³⁰. Osmanlı Hükümeti, 24 Ocak 1894 tarihinde hükümetten izin almaksızın ABD’ye gidenlerin yurda dönmelerine izin verilmemesine karar vermiştir³¹.

Osmanlı sefiri Mavroyeni Bey 20 Ağustos 1893 tarihli Türk notasında, Amerikan vatandaşlığına geçtiği halde karışıklık çıkartmak için Anadolu’ya dönenlere müsaade edilmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca Anadolu’da terör faaliyetinde bulunan Ermenilere, ABD’nin vatandaşlık hakkı tanınmasının Monreo Doktrini’ne aykırı olduğunu iddia etmektedir. Çünkü Amerika’nın tavrı Osmanlı Devleti’nin içişlerine müdahale etmek anlamına gelmektedir. ABD Dışişleri Bakanı Gresham ise, hükümetinin kanunları din ve ırk farkı gözetmeksizin eşitlik prensibiyle uyguladığını ve uygulamanın Monreo Doktrini’yle ilgisinin olmadığı savunmaktadır³².

ABD tabiiyetine geçtikten sonra geriye dönen Ermeniler hakkında 1893 yılında görüşmeler yeniden başlatılmıştır. Washington Sefaretine Osmanlı tebaasından tabiiyet değiştirmek isteyenlerin Tabiiyet Nizamnamesine göre izin almalarının gerektiği bildirilmiştir. Ancak, ABD kanunları gereği 5 yıl Amerika’da ikamet edenlerin tabiiyeti kabul edilmiş olacağından ABD tarafından tebaasının korunması gerektiğinin bildirildiği sefaret tarafından Hariciye Nezaretine iletilmiştir. Osmanlı Devletine göre, bahse konu kanun hükümleri kendi devletinde nasıl geçerli ise Tabiiyet Nizamnamesinin hükümlerinin Osmanlı Devletinde geçerlidir. Hariciye Nezaretine çağırılan Amerikan elçisiyle yapılan görüşmede yukarıda belirtilen konuda uzun tartışmalar yapılmış ve Ermenilerden bazılarının bilinen eğilimleri ve kötü faaliyetlerinden dolayı bir anlaşma yapılmaya kadar geçici bir tedbir alınmasına karar verilmiştir. Bu karara

göre; Amerika’dan gelecek bu gibi Ermeniler vapurdan karaya çıktıklarında Zabita tarafından tutuklanmayarak Kançılara’ya teslim edilecek, üç veya beş gün içinde Amerika’ya dönmeye zorlanacaktır. Eğer bu süre içinde dönmeyi reddederlerse zabitanın yardımına başvurulacak veya Osmanlı tabiiyetine dönmek istedikleri takdirde haklarında Osmanlı Devletince gerekli işlem yapılacaktır. Ancak; bu işlem 1869 yılından önce Amerikan tabiiyetine geçmiş olanları kapsamayacaktır³³. ABD ile diğer devletlerarasında söz konusu sorun yukarıda teklif edilen şekilde çözülmüştür³⁴. 20 Aralık 1893 tarihinde ABD İstanbul elçisi ile yapılan görüşmede alınan kararların uygulanması konusunda Meclis-i Mahsus tarafından karar alınmıştır³⁵. 1893 yılında Amerikan pasaportu ile İstanbul’a gelen Paul Pedikyan’ın Amerikan Konsolosluğuna teslim edilmesinden dolayı Amerikan Elçisi Hariciye Nezaretine bir teşekkür yazısı göndermiştir³⁶.

ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki tabiiyet sorunları giderek artmış ve Osmanlı Devleti Washington Sefaretinin konuya yoğunlaşmasına neden olmuştur. Öyle ki; konu hakkında Amerikan gazetelerine açıklama ve tekzip yazıları göndermek mecburiyetinde kalmıştır. “Washington Post” gazetesinin 5 Aralık 1894 tarihli nüshasında yayımlanan “Tebdil-i Tabiiyet Eden Ermeniler” başlıklı yazıda Osmanlı Devletinin sıkıntıları kamuoyuna açıklanmaya çalışılmıştır. Amerikan Başkanı, Osmanlı Hükümetinin Amerika tabiiyetine geçerek Osmanlı topraklarına tekrar dönenleri zararlı ilan ederek memleketten tart ve ihraç etmesinde haiz olduğu hak ve salahiyetlerden bahseden bir beyanname yayımlamıştır. Osmanlı Devletinin bu kişileri tart ve ihraç etmesini kabul etse de izinsiz olarak Amerika tabiiyetine geçmiş olmalarının

(30) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 16, Belge No. 88.

(31) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 16, Belge No. 47.

(32) İbrahim Serbestoğlu, *A.g.m.*

(33) BOA. Y.A.RES. Dos.68, No.49, Lef 1; *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 16, Belge No. 65.

(34) BOA. Y.A.RES. Dos.68, No.49, Lef 3.

(35) BOA. Y.A.RES. Dos.68, No.49, Lef 5.

(36) BOA. Y. A. RES. Dos. 68, No. 50.

dan dolayı hapsedilip cezalandırılmalarını kabul etmemektedir. Sefir, bu iddiaya şiddetle itiraz etmiştir. Amerika'nın, Osmanlı Devletinin izinsiz tabiiyet değiştirenlere karşı sahip olduğu haklarından vazgeçmesinin istendiğini iddia etmiştir. Osmanlı Devletinin Ermenilerden birinin izinsiz olarak Amerika tabiiyetine geçmesi halinde tekrar memleketine döndüğünde Osmanlı topraklarını hiç terk etmemiş kabul ederek Osmanlı kanunlarına göre hareket etmesinin kast edildiğini düşünmektedir. Bunun aksini zaten düşünmemektedir. Amerika Başkanının, Amerika tabiiyetine geçmiş Ermenileri kastettiğini kabul ederek haklı bulmakta, ancak böyle bir durumun meydana gelmediğini, Ermenilerin kamuoyunu aldattığını iddia etmektedir. Washington Sefareti, Hariciye Nezaretine Amerika Hariciye Nezaretinden 15 Aralık 1894 tarihinde izinsiz tebdil-i tabiiyet eden Ermenilerin pasaportlarına özel bir ibare koymasını veya bir yazı ile bildirilmesini istediğini bildirmiştir. Amerika Hariciye Nezaretinden "Amerika Hariciye Nezaretinin nasıl tabiiyet değiştirenlerle ilgili olarak geldikleri ülkenin kanun ve nizamlarını hazırlama ve bildirmeye hakkı olmadığı gibi Amerika kanunlarına göre de yabancıların geldikleri ülkenin onayını almaları gerekmemektedir." cevabını almıştır. Bunun üzerine Hariciye Nezareti, Washington sefaretinden "Osmanlı tebaasının izinsiz olarak başka bir devletin tabiiyetine girmesine tabiiyet kanununun asla izin vermediğinden Amerika tabiiyetine girmiş olan Ermenilere Osmanlı tebaasından başka bir gözle bakamayacağımızı" Amerika Hariciye Nezaretine bildirmesini istemiştir. İstişare odası konu ile ilgili olarak 26 Mart 1895 tarihinde görüşünü bildirmiştir. Ermeniler ile ilgili olarak Amerika'dan pasaportlarına ibare konması veya yazıyla bildirmesinin iki ülke arasında Fransa ile olduğu gibi bir anlaşma olmadığından istenemeyeceğine, ihtilaflar nedeniyle Tabiiyet mukavelenamesinin uygulanamadığına, bu kişilerin Amerika konsoloshanelerine götürülerek hangi ülke tabiiyetinde kalacağına karar vermeleri için birkaç gün süre tanınmasına ve

Osmanlı tabiiyetinden ayrılma kararı verdiklerinde cezalandırmak maksadı için olmamak kaydıyla Amerika'ya gönderilmeleri için tutuklanabileceğine karar vermiştir³⁷.

ABD'de yaşayanlar eş ve çocuklarını yanlarına almak için Sefarete başvurmuşlardır. Amerika'da birçok kişi bulunduğundan başvurular mahsurlu bulunmuş ve kabul edilmemiştir³⁸.

Göç etmek maksadıyla Amerika'ya gidenlerden sadece aile reisi erkeklerin fotoğrafları alınmaktadır. Kadın ve çocukların fotoğraflarının alınmayacağına dair bir açıklık olmaması, gidenlerin pasaport aldıktan sonra yerlerine aynı yaşta başkalarının geçebileceği anlaşılmasına rağmen, Amerika'ya gidecek kadın ve çocukların fotoğraflarının alınmasının dedikoduya neden olacağı düşünülecek alınmamasına karar verilmiştir. Fotoğraf alınmasının maksadı göç edecek Ermenilerin geri dönerek fesat faaliyetlerinde bulunması ihtimali olduğundan yalnız 18 yaşından büyüklerin fotoğraflarının alınması yeterli görülmüştür³⁹.

Tabiiyet sorunları 20. yüzyıl başında da devam etmiştir. Amerikalı iki kişinin Zaptiye tarafından yakalanması 3 Eylül 1905 tarihinde Amerikan Sefareti tarafından protesto edilmiştir. Yakalananlar; Apik Uncuyan'ı öldürmekle suçlanan Washington'da 27 Nisan 1905 tarihinde verilmiş 102.150 numaralı pasaporta sahip Ohannes Akaryan ve yine Nisan ayında verilmiş 101.639 numaralı pasaporta sahip Şarl Vartanyan'dır. Elçi, ABD ve Osmanlı Devleti arasında mevcut anlaşmaya göre Konsolosluga teslim edilmesi gerekirken tutuklandıklarını, ayrıca konsolos ve tercüman ile konuşmalarına da izin verilmeyerek anlaşma maddelerinin açıkça ihlal edildiğini iddia etmektedir⁴⁰. Meclis-i Mahsus, 5 Eylül 1905 tarihli toplantısında, göç veya firar ile Amerika'ya gidenlerin tekrar Osmanlı Dev-

(37) BOA HR. SYS. Dos 2827, No.26.

(38) BOA. A. MKT. MHM. Dos. 658, No. 42.

(39) BOA. ZB. Dos. 315, No. 105.

(40) BOA. Y. A. HUS. Dos. 492, No. 82, Lef 1.

letine dönmemesi şart koşulduğundan, donecek olurlarsa Amerikalı kabul edilmeyerek haklarında gerekli işlemin yapılacağı konusunda Amerika Sefaretinden teminat alınmasına dayanılarak bahse konu şahıslara hak ettikleri cezanın verildiğini kabul etmiştir⁴¹.

Sonuç

Osmanlı Devleti ile ABD arasında yapılmak istenen Tabiiyet Anlaşması başta Osmanlı Devletinin vatandaşlarının haklarını korumak olmak üzere hem iç hem de dış güvenliğini sağlamak amacıyla güden refleksinin bir göstergesidir. Çünkü 19. Yüzyılın topraklarının paylaşılması hedeflenen geniş coğrafyasında dört bir taraftan tebaasının milli ve dini duyguları istismara maruz kalmıştır. Bu kapsamda Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşları da kullanılmaya çalışılmış ve bu yolda her türlü saldırıya uğramıştır. Osmanlı Devleti vatandaşlık bağıyla bağlı Ermenilerin ülkesini terk ederek başka ülkelere göç etmesini engellemeyi başaramamış, bu yolla meydana gelecek ve daha sonra uzun yıllar sürecek propagandaların siyasi ve askeri baskıya dönüşmesini de engelleyememiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BOA. A. MKT. MHM. Dos. 658, No. 42
- BOA. Y. PRK. HR. Dos. 27, No. 7
- BOA. Y. PRK. HR. Dos. 19, No. 12
- BOA. Y. PRK. AZJ, Dos. 47, No. 48
- BOA. Y. MTV. Dos. 67, No. 31.
- BOA. Y. A. RES. Dos. 55, No.53
- BOA. Y. A. RES. Dos. 68, No. 50
- BOA. Y.A.RES. Dos.68, No.49
- BOA. Y. A. HUS. Dos. 492, No. 82
- BOA. HR. SYS. Dos. 2827, No. 32
- BOA. HR. SYS. Dos. 2797, No. 90
- BOA. HR. SYS. Dos. 2798, No. 41
- BOA. HR. SYS. Dos. 2795, No. 59
- BOA. HR. SYS. Dos. 2827, No.26
- BOA. ZB. Dos. 315, No. 105

Kitap ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir, *Belgelerle Türk - Amerikan Münasebetleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

Avakian, Knarik, "The History of the Armenian Community of the United States of America (From the Beginning to 1924)", <http://www.geocities.com/lira777/summaryE.html>.

Bliss, Edwin Munsell, *Turkey and the Armenian Atrocities*, Edgewood Publishing Company, 1896.

Erhan, Çağrı, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökeni*, İmge Yay, Ankara, 2001.

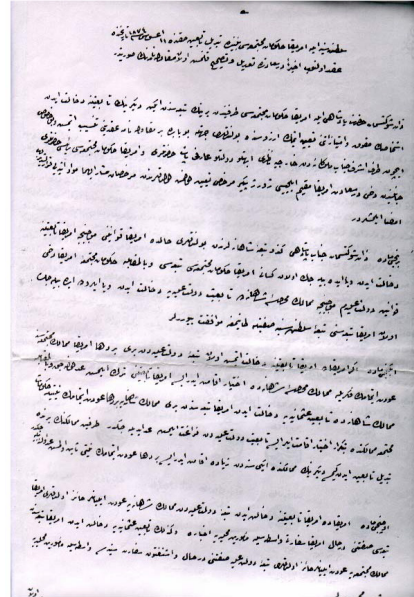
Galoyan, Galust A., "The Armenian Question and International Diplomacy After World War I", *Armenian Perspectives: 10th Anniversary Conference of The Association Internationale Des Betudes Armbeniennes*, Routledge, Richmond, UK, 1997.

Konan, Belkıs, "Osmanlı Devletinde Protege(Koruma) Sistemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.58, S.1, Ankara, 2009.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, (Katalog), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.

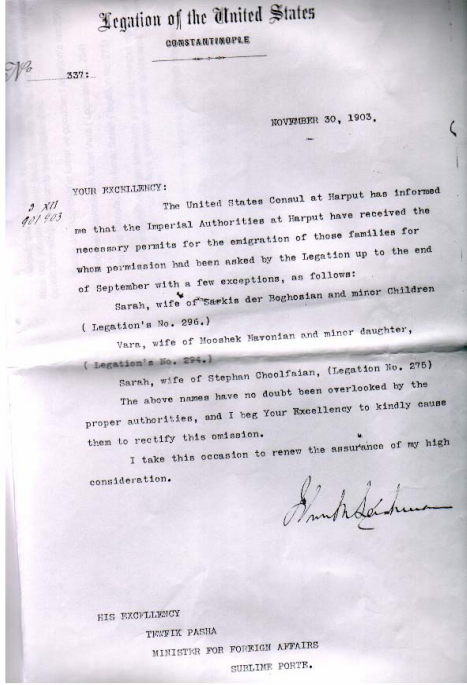
Serbestoğlu, İbrahim, "Osmanlı Ermenilerinin Amerikan Vatandaşlığı Sorunu", 1. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu, 2-4 Mayıs 2012, Erzurum, https://www.academia.edu/6224821/_Osmanli_Ermenilerinin_Amerikan_Vatandasligi_Sorunu_Birinci_Uluslararası_Turk-Ermeni_Ilişkileri_ve_Buyuk_Gucler_Sempozyumu_2-4_Mayis_2012_Erzurum.

Ekler

Y. A. RES. Dos. 55 No. 53 Osmanlı-ABD Tabiiyet Mukavelesi

(41) BOA. Y. A. HUS. Dos. 492, No. 82, Lef 2.

HR. SYS. Dos. 2795 No. 59 ABD İstanbul Elçiliğinin Bir Yazısı